

یاد دوست

(مدیحه‌ها و مرثیه‌های وصال شیرازی بر اساس نسخه مورخ ۱۲۹۰ قمری با حواشی و توضیحات)

تصحیح:

ابوذر نوشادی

عبدالعلی محقق زاده

محمد ابراهیم زحلی نژاد

نیژه عبدالهی

اکبر اوائلی

از انتشارات موزه و مرکز اسناد دانشگاه علوم پزشکی شیراز

سرشناسه	: وصال شیرازی، محمد شفیق بن محمد اسماعیل، ۱۱۹۷ - ۱۲۶۲ق.
عنوان قراردادی	: الرساله الشریفه فی رثاء اهل العصمه والطهاره
عنوان و نام پدیدآور	: یاد دوست : مدیحه‌ها و مرثیه‌های وصال شیرازی بر اساس نسخه مورخ ۱۲۹۰ هجری قمری با حواشی و توضیحات/ تصحیح ابوذّر نوشادی ... [و دیگران].
مشخصات نشر	: تهران: چوگان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۵۱۲ ص: مصور (بخشی رنگی).
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۶۷-۰۳-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: تصحیح ابوذّر نوشادی، عبدالعلی محقق زاده، محمدابراهیم زحلی نژاد، منیژه عبدالهی، اکرم اولیایی.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ق - مرثی
موضوع	: Hosayn ibn Ali, Imam III, 625 - 680 -- Elegiac poetry
موضوع	: شعر مذهبی فارسی - قرن ۱۳ق.
موضوع	: Religious poetry, Persian -- 19th century
موضوع	: مرثیه و مرثیه سرایی - قرن ۱۳ق.
موضوع	: Elegiac poetry -- 19th century
موضوع	: واقعه کربلا - ۶۱ق - شعر
موضوع	: Karbala, Battle of, Karbala, Iraq -- Poetry
شناسه افزوده	: نوشادی، ابوذّر، ۱۳۹۰. ص ۵۱۲
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۰.۱/ IR۷۵۲۲
رده بندی دیویی	: ۸۱۷/۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۱۷۵۸۲

یاد دوست

(مدیحه‌ها و مرثیه‌های وصال شیرازی بر اساس نسخه مورخ ۱۲۹۰ قمری با حواشی و توضیحات)

تصحیح: ابوذّر نوشادی/ عبدالعلی محقق زاده/ محمد ابراهیم زحلی نژاد/ منیژه عبدالهی/ اکرم اولیایی

نشر: چوگان

شمارگان: ۲۰ جلد/نوبت چاپ: اول/۱۳۹۷| قیمت: ۶۷۰۰۰ هزار تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۶۷-۰۳-۲

آدرس سایت www.choogan.com | شماره تلفن ۰۹۱۲۳۵۹۱۴۴۳-۰۶۴۴۰۶۴۷۷

این کتاب تحت قانون حمایت از مولفین و پدیدآورندگان میباشد و هرگونه برداشت کلی یا جزئی منوط به اجازه کتبی از ناشر می باشد.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	8
تاریخچه مختصر آیین سوگواری شهیدان کربلا.....	9
واقعۀ کربلا در آینه شعر.....	10
درباره میرزا محمد شمع وصال و اشعار کربلایی او.....	13
مقام ادبی وصال.....	14
بهره‌مندی از روایت.....	16
تصویرگرایی.....	17
عاطفه و رقت احساسات.....	17
تشخیص یا جاندارپنداری.....	18
بهره‌مندی از تلمیح.....	19
بهره‌مندی از صنعت تضاد یا پارادوکس.....	20
تجاهل عارف.....	21
درباره کتاب حاضر.....	21
فهرست منابع و مآخذی که در نگارش توضیحات و پاورقی‌ها به آن‌ها مراجعه شده است.....	433
منابع اینترنتی جهت مطالعه بیشتر.....	449
پانویس‌ها.....	450

مقدمه

از سپیده دم تاریخ و سیاه بستر بر روی گرهی خاک و از نخستین طلعه های اجتماع بشری که پایه ریزی فرهنگ و تمدن را به دنبال داشت، روح حق طلبی و آزادی و ایستادگی برای برپاداشتن حق در جوامع ناسال جاری و ساری بوده است. به همین جهت از نخستین نمودهای اساطیری تا دوران تاریخی، تلاش برای امیدداشت یاد و خاطره ی برپادارندگان حق و حقیقت به منظور بازتولید آن، در حیات فکر، مذهب، تصور، فعال داشته است. در میان اقوام ایرانی این نیاز برای یادآوری جان فشانی مظلومان می باشد. در برابر پوشندگان حقیقت که بعدها با مفهوم شهادت غنی و آراسته گردید، در برپاداشتن سوگهی مرگ سیاووش که به سیاووشان یا سووشون شهرت دارد، رواج داشته است. چنان که در میان سایر ملل دنیای باستان نیز همچون یونانیان و دیگر اقوام باستانی، ستایش قهرمانان حق جو نه جنگ های (به زعم آنها) حق طلبانه) کشته شده بودند و گرامیداشت یاد و خاطره ی آن ها به ماتی از تاریخ رسمی و جلوه هایی از داستان های مردمی را که بعدها در ادبیات متجلی شد به خود اختصاص داده است.^{*} گذشته از دنیای قهرمانی و حماسه های ملی، در میان مذاهب مختلف نیز نمودگارهای از بزرگداشت مفهوم حق طلبی مظلومانه و پاسداشت خاطره کسانی که در راه حق جان فدا کرده اند، وجود دارد. چنان که آیین بزرگداشت مصلوب شدن مسیح (علیه السلام) و شهادت یحیی (علیه السلام) نیز در میان اقوام و آیین های یهودی، رواج داشته است.^{*} بر این اساس واقعه

^{*} مراجعه شود به مقاله فلسفه عاشورا از واقعه تا اسطوره، از محمد مهدی شیرمحمّدی، کتاب نقد، شماره 41.

^{**} به عنوان نمونه مراجعه شود به مقتل لهوف، ص 17 و 18.

کربلا هم از جهت روح حماسی و شور و التهاب مبارزه و میدان جنگ و جهاد هم از جهت مبارزه برای احیای حق و سرانجام کشته شدن مظلومانه سپاه کربلا، دربرگیرنده هر دو وجه این دو جریان حماسی و مذهبی است. به همین جهت است که از نظر وسعت، کیفیت، شورانگیزی، ژرفا و سرانجام تأثیرگذاری بر مردمان روزگار خود و پس از آن در تمام دوران، هیچ کدام با آن قابل مقایسه نیست. از بعد تاریخی نیز واقعه کربلا بسیار تأثیرگذار بوده است و از جهت سیاسی در اعماق جامعه حرکت‌های عظیمی برپا کرد که به درهم‌پیچیدن حیات سلسله‌ی اموی انجامید و پس از آن نیز به عنوان واقعه‌ای هویت‌ساز، سرمشق و نمونه‌ی بسیاری از مردمان حق‌جو و مسلمانان و حتی صابئین قرار گرفت.*

تاریخچه مختصر آیین سوگواری شهیدان کربلا

برپایی آیین‌های سوگواری برای واقعه کربلا، از همان آغاز و با بهره‌مندی از سنت کهن آیین سیاووشان در بین ایرانیان تداوم داشته است^{۱۳}، اما تاریخچه‌ی رسمی برپاداشتن آیین‌های سوگواری امام حسین (علیه‌السلام) و یاران او از منظر تاریخی، بنا به نظر عموم مورخان به دوران آل بویه بازمی‌گردد که نخستین حکمرانی مقتدر شیعه‌مذهب به شمار می‌آید. گفته شده است گرایش‌های شیعی صاحب بن عباد وزیر مقتدر آل بویه و حمایت حکومتی آل بویه از تشیع نیز بی‌تأثیر نبوده است که البته درباره‌ی این که آیا اعتقادی راسخ آن‌ها را به تأیید و حمایت از تشیع واداشت یا جهاتی سیاسی نیز مدنظر بود بحثی است که تحلیل‌گران و علمای علم تاریخ به آن توجه داشته‌اند.* در حال نمی‌توان این نکته را انکار کرد که نخستین بار مصداق آشکاری از تشیع در دوران آل بویه و حکومت آن‌ها شکل گرفت. از آن جمله است آزادی محل شیعیان در عراق که عموماً در محله‌ی شیعه‌نشین کرخ بغداد مسکن داشتند که از آن پس عراق را به کانون شیعیان تبدیل کرد، اعلام روز عاشورا به عنوان روز عزای تعطیل عمومی که در فرمان احمد معزالدوله به سال 352 هجری، رسمی شد و هم‌چنین توجه به سایر مبادی فکری شیعیان چون برپایی جشن‌های عید غدیر خم، تجدید بنای مقابر ائمه معصومین (علیهم‌السلام) و آبادان

* منبع پیشین، یادداشت شماره 13.

** فاطمیان مصر نیز پیش از او مراسم عاشورا را گرامی می‌داشتند، اما از آنجاکه دامنه‌ی نفوذ آن‌ها در مصر و به‌دور از نواحی مرکزی بود، عمل معزالدوله بازتابی گسترده‌تر یافت.

نمودن نجف، تعیین اوقاف برای بارگاه ائمه معصومین (علیهم السلام)، تشویق زائران به دیدار از مکان‌های مقدس و قبور ائمه معصومین (علیهم السلام) و تشکیل مجالس مذهبی و مراقبت از اولاد علی (علیهم السلام) نیز از جمله قانون‌ها و آیین‌هایی است که آل بویه بنیان نهادند.* این اقدامات چنان نافذ بود که حتی با افول آل بویه و سلطه‌ی مجدد متعصبان دینی در دربار خلیفه‌ی عباسی نیز اگرچه زیر فشار و با تنگناهای قابل انتظار، ادامه یافت. پس از سقوط عباسیان و در دوران مغول و دوران بعد از مغول، آیین‌های شیعی مجدداً رواج یافت. برای این امر دلایلی می‌توان برشمرد از جمله تسامح و آسان‌گیری مغولان در امور مذهبی و فکری که نتیجه آن آزادی نسبی اندیشه و مذاهب بود؛ اما مهم‌تر از آن گرایش‌های شیعی سلطان محمد خدابنده موجب شد که سنت برپایی آیین‌های مخصوص شیعیان که در رأس آن‌ها سوگواری برای شهیدان کربلا است، پس و کم ادامه یابد تا سرانجام با تأسیس دولت شیعه‌مذهب صفوی، این آیین‌ها رنگ و بوی دیگری یافت و مجدداً توان گرفت که تا امروز به قوت خود باقی است.

واقعۀ کربلا در آئینه شعر

در ادبیات فارسی بعد از اسلام سنت سبزه‌گرا یا بداشت خاطرہ‌ی خون به ناحق ریخته شده، با توجه به وقایع کربلا هم از جهت کمی و هم از جهت کفی متحول گردید و ایرانیان حق‌جو که سیاوش را به عنوان اسطوره‌ی مظلومیت و حق‌خواهی می‌نمودند با اسطوره‌ای زنده از مظلومیت که در ظرف تاریخ و زمان و مکان معین قرار داشت و در حال در هاله‌ای از قدسی بودن و الوهیت پیچیده شده بود، روبه‌رو شدند که ندای حق‌طلبی و نال من ناصر ینصُرُنِی آن در گوش روزگار طنین انداخته است. پاسخ به این ندا در نخستین آثار ادبی به‌جامانده از شاعران شیعه‌مذهب طنین افکنده است. چنان‌که حکیم کسایی مروزی در سده‌ی چهارم در رثای خاندان پیمبر (علیهم السلام) و حمله‌ی غاصبان حق آن‌ها قصایدی سروده و در آن‌ها آشکارا بر یزید و حاکمان روزگار تاخته است:

منبری کالوده گشت از پای مروان و یزید حق صادق کی شناسد و آن زین‌العابدین

* برای اطلاعات بیش‌تر مراجعه شود به مقاله با عنوان: نگرشی بر سیاست مذهبی آل بویه بر گرایش مذهبی صاحب بن عباد، نگارش نفیسه واعظ شهرستانی، نشریه فرهنگ اصفهان، شماره 21، 1380.